МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

МОВА І СУЧАСНИЙ КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР

(ДО 180-річчя З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ О. О. ПОТЕБНІ)

Матеріали науково-практичної конференції,
м. Київ, МАУП, 22 травня 2015 р.

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2015

Редакційна колегія:
І. П. Бідзюра (голова), д-р політ. наук, проф.;
Ю. О. Мєлков, д-р філос. наук.;
Т. В. Нич, канд. філос. наук, доц.;
Н. Д. Пальм, канд. філос. наук, доц.

Відповідальний за випуск: *Мєлков Ю. О.*

Матеріали науково-практичної конференції "Мова і сучасний культурний простір (До 180-річчя з дня народження О. О. Потебні)" – 22 трав. 2015 р. — К.: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2015. – 68 с.

У пропонованому збірнику подано статті науково-практичної конференції, присвяченої 180-річчю з дня народження О. О. Потебні, у яких розглянуто життєвий і творчий шлях відомого вченого.

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2015
© ДП "Видавничий дім "Персонал", 2015

ЗМІСТ

Дмитрулин Н. Ю.
"...Я вижу помочи, на которых вела меня судьба..."
(о жизни и творческом пути А. А. Потебни) 4

Мелков Ю. А.
Многомерность языкового пространства и пролиферация культурных идентичностей: от национализма к интернационализму 7

Нич Т. В.
Мова як об'єктивація та перспектива свідомості у філософській концепції О. О. Потебні 15

Бисенбаев Ф. К.
Проблемы сознания в контексте философии языка А. А. Потебни 18

Проскулікова Л. Н.
Міфологічні студії О. Потебні в контексті західноєвропейської філософії міфу 25

Олійник В. В.
Мовознавча спадщина О. О. Потебні: сучасне осмислення 28

Шпильківська І. О.
Проблема двомовності: від Потебні до сьогодення 32

Єрескова Т. В.
Мова як маркер національної ідентичності у сучасному соціумі 35

Чиркова О. А.
Мова як чинник утворення нації 39

Попов В. Ж.
Спілкування мешканців українських міст з представниками іноземних армій у 1918–1920 рр. 43

Пальм Н. Д.
Духовність українського суспільства: історія, проблеми та перспективи. 48

Пустовит А. В.
Звуковой пейзаж в стихотворении Артюра Рембо "Офелия" 52

Бондаренко Н. О.
Роль сім'ї у формуванні соціальної ідентичності та мовної культурної пам'яті особистості. 56

В. Ж. ПОПОВ
д-р іст. наук, доцент,
зав. каф. українознавства УАІСНіС МАУП, м. Київ

СПІЛКУВАННЯ МЕШКАНЦІВ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ З ПРЕДСТАВНИКАМИ ІНОЗЕМНИХ АРМІЙ У 1918–1920 рр.

Головний зміст історії повсякденності — вивчення особистісного сприйняття політичних подій, відношення людини не тільки до побутових проблем, а й до влади, держави та суспільства загалом. Значне місце у такому сприйнятті займає міжкультурна комунікація. Її реалізація в умовах війни для нашої історії явище не унікальне. Особливий інтерес при вивченні даної тематики представляє громадянська війна 1918–1920 рр. в Україні, оскільки саме тут перетнулися інтереси багатьох політичних сил, представлених у ході бойових дій різними військовими з'єднаннями. Особливість громадянської війни полягала в тому, що для будь-якої частини населення будь-яка армія була "своєю", і в будь-якому випадку і "завойовники", і "завойовані" говорили на одній мові. Виняток становить якраз українська історія, оскільки перебіг подій на території країни неодноразово ускладнювався присутністю інтервентів. Здатність окремих громадян, соціальних груп і суспільства загалом до самостійної організації життєдіяльності в умовах воєнного стану, анархії і сваволі залежала, у тому числі, від налагодження спілкування та досягнення відносного порозуміння з представниками іноземних армій.

Прихід в Україну німців навесні 1918 р відбився у мемуарах як початок періоду стабільності та порядку. "Прийшовши до Києва, німці, насамперед, вичистили неймовірно загиджений при більшовиках вокзал" [1, *115*]. М. Могилянський згадував: "З появою німців, як за помахом чарівної палички, без всяких загроз або загрозливих оголошень, зникли всякі грабежі і насильства. Обиватель зітхнув вільно. Навіть пізно вночі стало абсолютно безпечно гуляти по вулицях" [Там само, *116*]. Німці, зі свого боку, стали завсідниками продуктових магазинів. Зголоднілі вдома, вони "висіли натовпами над вітринами магазинів з їстівними припасами, де виставлені були смажені поросята, гуси, качки, кури, сало, масло, цукор і різні солодощі", де все це можна було придбати без карток і за порівняно тоді ще низькими цінами. "На базарах вранці німці особливо охоче купували сало" і з жадібністю жували величезні його шматки [Там само].

За спостереженнями сучасників, німці "сподобалися обивателю. По вулицях вже не боялися ходити навіть вночі. Всі кинулися купувати німецькі

книги і вивчати німецьку мову. Німці були дуже люб'язні, і дивовижно вражали своєю культурністю і дисципліною" [2, арк. 81 зв.].

У своїх спогадах співробітник гетьманської адміністрації В. Ауербах привів красномовний епізод: "На одній з невеликих станцій під Києвом, де наш поїзд простояв чомусь досить довго, я підійшов до групи селянок, які через станційну огорожу продавали різні харчі. "Цвай", — наполегливо повторював німецький унтер-офіцер. "Найн, драй", — упиралася торговка. "Чи давно, тітка, по-німецьки навчилася? Або ти німкеня?" – втрутився я. "Що ти, дядьку, ми руські", — образилася українка" [3, арк. 4].

У свою чергу, німці також опановували місцеве наріччя, хоча б у мінімальному обсязі: "Біла мука, сало, масло, яйця — необхідні російські слова були швидко вивчені — закуповувалися як в місцях розташування роти, так і поза їх за німецькі паперові гроші, які російські селяни охоче брали. Починалася така клопітка діяльність біля печей, що любо було дивитися, і подібно Тілю Уленшпігелю, майже можна було насититися від одного тільки запаху запечених страв. Лише мізерні раціони протягом декількох років і виниклий звідси страх голоду можуть, мабуть, пояснити подібну жадібність до їжі. Якби ми затрималися де-небудь далі на постої, то цей достаток закінчився б розривом шлунків; однак марші сприяли обміну речовин, і люди, особливо молодь, просто розцвітали. Знову можна було побачити казкові червоні щоки" [4, арк. 1].

Посол Фінляндії при гетьмані Скоропадському Г. Гуммерус зазначав: "На станціях і вокзалах панував німецький порядок. Нам доводилося часто спостерігати, як одному-єдиному солдату вдавалося втихомирити натовп хуліганів" [5, *54*]. Навіть на дніпровському пляжі не обходилося без німців. "Люди засмагали на піску або плавали. Біля огорожі стояли серйозні німецькі солдати і стежили за дотриманням пристойності" [Там само, *58*]. Місцева інтелігенція найбільше раділа "відновленню зв'язку з частиною Європи". У відкритих в Києві книжкових магазинах можна було отримувати свіжі берлінські та віденські газети [1, *27*].

Князь Є. Трубецькой зазначав: "У містах, особливо в Києві, все повно німецькою культурою: і німецький театр, і німецький книжковий магазин, і німецький похідний книжковий магазин, і гастролюють німецькі актори та музиканти. У концертних залах лунали переможні звуки музики Вагнера. На вулицях німецький говір, безліч німкень приїхали з голодуючої батьківщини поїсти хліба та цукру в знову завойованих землях" [6, *143*].

Справедливості заради слід зазначити, що німецька окупація далеко не всіма сприймалася із задоволенням. Українське селянство протестувало проти реквізицій продовольства і почало партизанську війну. Втім, німці в Києві теж не завжди були взірцем дисципліни. Одного разу солдати, що відправлялися на західний фронт, "напилися п'яними, розбили скло в буфетних шафах і стали бити чайний посуд" [7, арк. 4]. Негативною стороною німецького перебування спостерігачі вважали дорожнечу життя, що безперервно збільшувалася, тому що велика кількість товарів вивозилася до Німеччини,

натомість ж не надходило нічого [7, арк. 13 зв.]. В. Винниченко від імені всього українського народу так звертався до німецьких військ: “Коли ви тільки гості, то і ведіть себе як гості, а не як свині. Коли кажете, що прийшли тільки допомагати і служити, то будьте ж слугами, а не господарями” [8, *319*].

Тим не менш, обивателі часто були стурбовані тривожними чутками, що наполегливо повторювалися, про майбутній відхід з України німецьких військ, які тут перебували, і яскравими фарбами малювали “можливі після цього жахи” [9].

Поступово негативні тенденції в настроях городян посилювалися. Російський офіцер Р. Гуль входив при гетьмані Скоропадському до дружини з охорони Києва. Пізньої осені 1918 р. він зазначав, що, хоча в місті “так само пиячить та веселиться натовп, і так само миготять німецькі мундири”, з кожним днем тривога серед пересічних обивателів збільшувалася. “У цьому чаду відчувається якась квапливість, передчуття неминучого кінця. Неначе люди відчувають за собою погоню і поспішають весело провести “хоч годину”. Впевненість у близькій небезпеці розділялася усіма. “Її реально бачать, розуміють і сьогоднішні правителі України, але у них немає “своєї” сили, на яку можна було б опертися. А чужа — німецька — після революції з кожним днем стає не надійнішою”. Особливо помітними зростання невдоволення і очікування змін були в робітничих кварталах, де “все частіше збираються на вулицях темні купки, товплячись, нахиляючись близько особами, про щось говорять і, углядівши взвод офіцерів, розходяться, озираючись зі злісними, двозначними усмішками” [10, *77, 78*].

Режим інтервенції країн Антанти в Одесі всіляко сприяв переходу від індиферентності обивателів до активного його неприйняття. “Офіцери різних національностей поводили себе розбещено і зухвало”. В Одесі був випадок, коли “спалахнув страйк офіціантів через те, що польський офіцер у ресторані вдарив по обличчю офіціанта, у якого, за словами офіцера, виявилася “більшовицька фізіономія” [11, *36, 37*].

В. Гурко підтвердив, що “іноземні війська в Одесі відрізнялися грубістю, розгнузданістю і повним небажанням воювати. Чорношкірі пики розгулювали по Приморському бульвару. “Ну і визволителі”, — говорили одесити, шарахаючись при зустрічі з ними вбік” [12, *76*].

Останнім військовим випробуванням для Києва стала коротка польська окупація. Коли поляки на початку травня 1920 р. увійшли у місто, “на грудях у багатьох киян з’явилися червоно-білі польські та жовто-блакитні українські бантики” [13, *15*]. Велике враження на обивателів справив ефектний парад польських військ, влаштований 4 травня [Там само, *17*]. “Три роки нечищений, неголений, зношений та неохайний Київ, роззявивши рота, дивився на цю строго вимуштровану силу-силенну чистоти і військової витонченості” [Там само, *18*]. Цей парад “придушував профанів остаточно і безповоротно демонстрацією небаченої потужності”. Куди ж було впоратися “обірваним, босим червоноармійцям з їх рушницями на мотузяній перев’язі з цими незламними європейськими чепурунами!” [Там само, *19*].

Тим часом почалися конфлікти польських солдатів з населенням, насамперед, з базарними торговцями. Поляки "брали продукти і товари і платили польськими марками по курсу коменданта міста. Торговці волали, лаялися; солдати відстоювали свої права. І вже через тиждень громадська думка київських базарів нишком проклинала великодушних "визволителів" [13, *22*]. Коли поляки йшли з Києва, "народ, мабуть, відчув, що вже пора направити свої симпатії в бік більшовиків". Автор мемуарів очікувала, що "по селах будуть стріляти в спину відступаючим полякам — як і всякій відступаючий владі — незалежно від її самої" [14, *225*].

За свідченням Заславського, перед відходом поляки підпалили міські склади: "Місто прийняло страшний і огидний вигляд суцільного і божевільного мародерства. Польські солдати взяли в ньому участь. За плату вони допускали до пожарища городян, і самі грабували. По всіх вулицях тягнулися люди з мішками, ящиками і відрами: пудами тягли какао, шоколад, сотнями банок — консерви. Все це тут же на вулиці перепродавалося" [13, *46*].

Відступ поляків супроводжувався вибухом мостів через Дніпро. "Дванадцять разів змінювалася влада в Києві, кілька разів він був під жорстоким артилерійським обстрілом. Але жодна з армій, що проходили через Київ, не зазіхала на мости" [Там само, *45*]. Ця дія окупантів народжувала в киянах "не тільки почуття злості і помсти, а й почуття ображеного патріотизму" [Там само]. Перших червоноармійців городяни зустрічали зі "стриманою дружелюбністю. Не було киянина, який, дивлячись на обірваних, босих і в постолах, з рушницями на мотузках, червоноармійців, не згадував з іронією і зловтіхою про ефектний театральний парад польської армії" [Там само, *47*].

Таким чином, протягом 1917–1920 рр. на території України відбувалися з різним ступенем інтенсивності бойові дії між учасниками громадянської війни. Українські міста по кілька разів переходили з рук у руки, опиняючись під владою то однієї, то іншої збройної сили. Німецька окупаційна армія як гарант стабільності знайшла підтримку серед міських обивателів. Правда, інші інтервенти — французи, греки, поляки — не були настільки популярні.

У громадянській війні серед більшості населення переважало бажання пристосуватися до будь-якої нової влади, як одна з технологій виживання в екстремальних умовах. Звідси йшли або участь в урочистій зустрічі чергових визволителів, або напружене очікування перших розпоряджень з подальшим вибором стратегії поведінки. Помітно знизився рівень домагань суспільства до влади, вимога стабілізувати обстановку стала чи не єдиною. Всі інші потреби були похідними.

Література

1. *Революция* на Украине по мемуарам белых [Сост. С. А. Алексеев; под ред. Н. Н. Попова]. — М.; Л.: Госиздат, 1930. — 436 с. [Репр. воспроизведение изд. 1930 г. — К.: Политиздат, 1990. — 436 с.]

2. *Щоденник* інспектора чернігівських в'язниць. — 1917–1918 рр. / Центральний держ. архів громадських об'єднань (ЦДАГО), ф. 5, оп. 1, спр. 21. — 112 арк.
3. *Государственный* архив Российской Федерации (ГАРФ), ф. 5881, оп. 2, д. 232. — 1918 г.
4. *Війна* на Україні. Записки німецького офіцера / ЦДАГО, ф. 57, оп. 2, спр. 257. — 12 арк.
5. *Гуммерус Г.* Україна в переломні часи. Шість місяців на чолі посольства у Києві / Г. Гуммерус; [пер. з фін.]. — К.: ВПЦ "Київ. ун-т", 2004. — 188 с.
6. *Из путевых* заметок беженца кн. Е. Н. Трубецкого // Архив рус. революции. — Берлин: Слово, 1926. — Т. 18. — С. 137–207.
7. *Доповідь* про відрядження до Києва та Волині у червні–липні 1918 р. / ГАРФ, ф. Р-446, оп. 1, д. 18.
8. *Винниченко В. К.* Відродження нації / В. Винниченко. — Ч. II. — К.: Вид-во політ. л-ри України, 1990. — 328 с.
9. *Южный* край (Харьков). — 20 сентября 1918 г. — № 128.
10. *Гуль Р. Б.* Киевская эпопея / Р. Б. Гуль // Архив рус. революции [Сост. И. В. Гессен]. — М.: Современник, 1991. — Т. 2. — С. 59–86.
11. *Якушкин Е.* Французская интервенция на Юге. 1918–1919 / Е. Якушин. — М.; Л.: Гос. изд-во, 1929. — 80 с.
12. *Гурко В. И.* Из Петрограда через Москву, Париж и Лондон в Одессу. 1917–1918 гг. / В. И. Гурко// Архив рус. революции. — М.: Терра; Политиздат, 1992. — Т. 15. — С. 5–84.
13. *Заславский Д. О.* Поляки в Киеве в 1920 году / Д. О. Заславский. — Петроград: Былое, 1922. — 48 с.
14. *Л-ой Л.* Очерки жизни в Киеве в 1919–1920 гг. / Л. Л-ой // Архив рус. революции. — М.: Терра; Политиздат, 1991. — Т. 3. — 274 с.